

○ stogodišnjici rođenja dra Franceta Prešerna.

Piše dr. Ivo Pilar

Nekoliko je dana prošlo od onoga dneva, kad se je nazad stotinu godina, u neznatnom mjestancu Vrbi na bledskom kraju u Kranjskoj od siromašnih kmetskih roditelja rodio France Prešeren.

I kano što sunce, kad izilazi u onim krajevima, lagano se diže iznad visokijeh planina i onda odjedared razaspe svoje blage trake na svu krajinu, te svaka zabitna brdska dolinica, svaki alpinski zaselak osjeti njegovu blagotvornu moć, tako se je iz onoga divnoga bledskoga kraja digla krasna pojava Prešernova.

Nije Prešeren bio osoba velike akcije, koji bi snagom svoje volje drmao država-ma, nije bio dubok mislilac, koji bi svojim nebomašnim mislima dizao svijetove, — bio je on čovjek Slaven, prebogate duše a prejaka osjećanja, čovjek koji je s takova bogastva silno patio, a u patnji pjevao krasne pjesme, najkrasnije što ih dosele ima bratski slovenački narod.

No ove Prešernove pjesme, pjevane u slatkom jeziku materinjem, našle su odziva u tisućama srdaca krasnoga jednoga naroda, digle su cijeli taj narod do narodne svijesti. Čisto čuvstveni elementi pretvorili su se u misaone, u socijalni pokretački faktor. Cijeli jedan narod oživio je, postostručio svoju do onda zamrlu snagu, a to sve po pjesmama jedne velike, nu patničke i bolesne duše.

To je djelo i životno znamenovanje pjesnika Franceta Prešerna.

Prešeren bio je dijete siromašnih roditelja. Tek dobrotom svoga strica, kopianjskoga župnika Jozefa Prešerna pošao je na škole. Gimnaziju izučio je u Ljubljani, a pravoslavne nauke u Beču. U proljeću godine 1828. promovirao je na čast doktora prava. Godine 1829.—1831. bio je besplatni zaprisegnuti vježbenik kod tadanje ces. kralj. komorne prokurature. Od god. 1832. do 1845. bio je koncipijentom kod dra Chrobata u Ljubljani, a od god. 1845.—1849. samostalni advokat u Kranju.

Čitav razvitak Prešernove osobe tako je čudan, tako preuranjen, čovjek bi gotovo mogao reći — neopravdan za ono doba, da mora probuditi najživlji interes svakoga literarnoga historika. Vidimo u Slovenaca tek prve početke pjesništva i literature uopće, i odmah se javlja pjesnička veličina, kakove slovenački narod od onda još nije imao. To je tako zanimljivo pitanje, da ćemo se u nj malo zadupsti.

Hoćemo li shvatiti pjesnika Franceta Prešerna, hoćemo li da zaronimo u dubinu njegove krasne duše — moraćemo prije svega odgovoriti na dva pitanja i to:

1. Kakovo je bilo vrijeme, u kojem se je on razvijao, koje na nj djelovalo, te se je razvio takovim, kakov jest.

2. Kakov je on bio čovjek? Kako se je on iz tih prilika razvio? I tek ako na ova pitanja odgovorimo, moći ćemo pojmiti pjesnika Franceta Prešerna.

Prešernovo vrijeme pada u dvadesete godine stoljeća, što je evo upravo izmaklo. U to vrijeme cijela je naobražena Evropa, zaplašena besprijetnim rušiteljem svega što je postojalo i graditeljem novih državnih tvorevina — Napoleonom — bila zagreznula u najgrčevitiji konzervatizam. Proglasila je ponovno legitimizacijski princip i sklapala sveti savez protiv svakoga pokušaja naprednih pokreta. Svi slavenski narodi nalazili su se u tužnom stanju, a osobito u južnih Slavena vidimo potpuno mrtvilo. U Hrvatskoj se još vodi borba za latinštinu, tradicijom posvećenu, a protiv nasrtaja magjarštine, a Srbi bazaju u polumraku i polutanstvu srpsko-slavenskoga jezika. Tek u slovenačkom malom narodu, gdje nije bilo tradicije da u lance sapne krjepke mlade pokrete, pupaju polako zdrave klice narodne svijesti.

Valentin Vodnik pjeva svoje pjesmice, pjeva poput ptice u zraku svojim jezikom, jer

svaka ptica svojim glasom pjeva,

pjeva onako kako narod pjeva, bez velikih pretenzija, bez ambicije da stvori kakvu umjetnu poeziju. U to doba pada Prešernov razvoj.

Prije njega nije bilo rekao bih ništa, ni literature, niti kakove kulturne tradicije, ništa — s Francetom Prešernom počinje upravo slovenačka literatura.

I s tim smo odmah označili znamenovanje Prešernovo. On je stvaralac, veliki duh, koji je probio maglu, koja se je tečajem stoljeća bila slegla na slovenački narod, on je velik, daleko vidljiv putokaz, koji je svomu narodu pokazao staze, kojima slovenačka literatura u glavnom još i danas hodi.

Ako ćemo precizirati zasluge Prešernove, možemo ih skupiti u ove četiri točke:

1. Prešeren je udario temelje, bolje reći stvorio je slovenački književni jezik. Prije njega nije bilo književnog jezika u Slovenaca. Vodnikov jezik ne može se zvati književnim. To je u glavnom jezik narodni bez ikakve dublje kulture. A osim toga bio je Vodnik preslaba i premalo izražena ličnost, da bi on uzmogao izvršiti u svome narodu takovu historičku zadaću.

2. Prešeren stvorio je umjetnu poeziju, poeziju koja prem na zdravom temelju oplemenjenog narodnog jezika, ipak obuhvaća čitavi duševni život naobražena čovjeka tadanjeg doba i ne kreće se u uskome krugu prostonarodna života, kako je to još po Vodnikovu poeziju karakteristično.

3. Prešeren je stvorio slovenačku metriku. Ostavio je nesigurno stanovište Vodnikovo, koji je kušao uvesti neku poluklasičnu a pola narodnu metriku, stavio se na jedino valjano stanovište, da naglasak odreguje vrijednost sloveke za pjesnički ritam.

4. Udomaćio je silu novih pjesničkih oblika u slovenačkoj poeziji, sve najljepše forme svih naroda i vremena, u koliko su samo odgovarale duhu slovenačkog jezika. Uveo je romance, balade, gazele, sonete i t. d., sve pjesničke oblike, do njega nepoznate na malom slovenačkom parnasu, te tako i s formalne strane izvanredno obogatilo literaturu svoga naroda.

Kako vidimo, France Prešeren učinio je vrlo mnogo toga. Stvorio je književni jezik, stvorio umjetnu poeziju, stvorio metriku, uveo umjetne forme, udario je dakle sve temelje, na kojima se je kasnije razvijala književnost njegova naroda.

To je literarno-historičko znamenovanje Prešernovo. No s tim još nije iscrpeno čitavo znamenovanje njegovo. Svak ko zna od kolikoga je zamašaja literarni razvi-

tak po razvoj kulturno-politički kojega god naroda, svak ko zna koliku su ulogu igrali literarni pokreti u historiji svih nas južnih Slavena, taj će od prilike moći da shvati od kolikoga je zamašaja bila osobnost Franceta Prešerna po politički i kulturni razvitak slovenačkoga naroda. No ovo pitanje dovelo bi nas predaleko i leži donekle izvan okvira ove rasprave, moramo ga dakle, ostaviti za drugu priliku.

Vratimo se dakle radije simpatičnoj osobi pjesnikovoj. Ogladajmo važno pitanje, koje će nas dovesti još korak bliže k dubljem shvaćanju njegove osobe. Radi se o pjesniku kano čovjeku. Pustićemo na stranu sve detalje životopisa, i držaćemo se samo ovoga gradiva, što ga iz samih pjesama Prešernovih možemo crpsti, pa ćemo evo ovdje kušati da provedemo malu psihološku analizu Prešernove osobe.

U skupu djela svakoga pjesnika reflektira se čovjek, reflektira se skup doživljaja što sačinjavaju njegov život, reflektira se njegova sudbina. Iz ovoga skupa iskristalizuju se uvijek neke stanovite ideje, koje u životnoj dogodovštini igraju najveću ulogu. Ove se misli zbog toga i u poeziji njegovoj najoštrije izrazuju, te postaju karakteristične za dotičnoga pjesnika, postaju nekud njegove duševne vodilje.

Ogladajmo malo te karakteristične crte u Prešerna. Ne će nam poso biti težak. Pače! Malo ima pjesnika, koji imadu u tako markantnim crtama ocrtanu osobnost ko baš Prešeren. Svak, ko i malo s ljubavlju čita njegove »Poezije«, moraće da u pameći zadrži karakteristične crte, što se provlače kroz čitavu njegovu poeziju.

Te su crte: 1. Životna bol. 2. Nesretna ljubav. 3. Patriotizam.

Zabavimo se kod prve točke, kod životne boli. Moram priznati, da sam tu riječ sam skovao, jer mi se je činilo, da ova jedina ispravno karakterizuje u slavenskom izdanju ono, što se u germanskom izdanju zove Weltschmerz. Jer — moram zbog boljega shvaćanja dodati — da slavenska životna bol nije nipošto identična psihična pojava sa germanskim Weltschmerz-om. Ove su srodne, ali nisu iste.

Ta životna bol proteže se ko duboki akord kroz sve, što je Prešeren napisao. Čini se ko da su to zvuci neke posebne duboke ugojene harfe, koje prate svaki njegov

pjev. A baš ovi prizvuci daju Prešernovim poezijama glavni ton. Ja bih se što više usmijelio ustvrditi, da je baš taj ton — tako dubok, tako istinit, tako iskren, tako osvjedočiv, onaj tajni činbenik, koji Prešernovim pjesmama daje onaj neodoljivi čar. Čovjek osjeća da je to sve zbilja osjećano, da su te pjesme zbilja nikle iz onoga gorkoga taloga, što ga je patnički pjesnik tako obilno našao u čaši svoga života.

Pogjemo li tragovima te životne boli, doći ćemo s nešto truda i do njegova izvora. On leži ondje, gdje leži i bivstvo cijele Prešernove osobe, ondje gdje i zametci njegove pjesme. — No začudićemo se kad se uvjerimo, da je to vrelo nama svima dobro poznato, da je pače naše zajedničko slavensko vlasništvo, da je ono naime vrelo Prešernove životne boli slavenski hipersenzualizam, ona prevelika čuvstvenost i čuljivost, koju svaki punokrvni Slaven u sebi osjeća.

Onaj isti psihološki faktor, koji danas zapliće niti historije od 120 milijuna ljudi slavenskoga plemena, onaj je i u glavnom stvorio Prešernov pjesnički karakter. Preosjetna hipersenzualna duša njegova, koja u bolešljivom bogatstvu svojih osjećaja svaki vanjski trzaj osjeća kano preko multiplikatora, u postostručenoj intenziteti svaki dodir svijeta, daje izvor njegovoj patnji, ona je njezino glavno vrelo. Hipersenzualizam je učinio Prešerna patnikom; u toj patnji, otešćanoj još njegovim zbilja teškim životom, posezao je čovjek Prešeren za pjesmom, da olakša svoje boli objektivizujući ih, izrazujući ih u pjesmi.

Tako se je od čovjeka Prešerna rodio pjesnik Prešeren.

Pjesnik nam je to sam vrlo jasno kazao:

*Kar raste rož na mladem nam Parnási
Izdihljaji, solzé so jih redile.**

Dok je spomenuta životna bol samo ton Prešernovih pjesama, koji ih prati ko zuj gitarinih žica pjesmu, dotle je prečesti predmet njihov ljubav njegova spram krasne Julije. Prešernova je ljubav lijepa Ljubljancanka Julija Primicova, kći bogatoga trgovačkoga roda. Osim bogatstva i ljepote ne možemo Juliji napraviti mnogo komplimentata; spomenućemo samo, da je za Prešernovu ljubav doduše znala, ali nikad marila, da se je udala za negdašnjeg suučenika Prešernova i da je vrlo rano izgubila svoju ljepotu. Za nas je osim toga važno spomenuti, da ima slov. literarnih historika, kao na pr. Levec, koji tvrde, da Prešeren nije nikada s Julijom u bliži doticaj došao, pače, da nikad s njome ni govorio nije. Pa ipak je on dvadeset godina uzdisao za njom, dvadeset joj godina pjevao pjesme, i ta himerička ljubav bila je izvorom najljepših njegovih pjesama. Pjesnik razmatra sam o sebi i veli:

*Sreć mi je postalo vrt in njive
Kjer seje zdej ljubezen elegije.*

Kod posmatranja one ljubavi nameće nam se neodoljivo i sasvijem naravski isporodba s Petrarkom i njegovom Laurom. Oba su ljubili više pojam, više umišljenu prikazu, nego realno biće. Vidi se to najbolje otuda, da su ljubili tu umišljenu prikazu još i onda, kad je svaka zbiljska podloga za tu ljubav već bila propala.

* Svi Pilarovi navodi Prešernovih stihova sravnjeni su s izvornikom. (op. ur.)

Koliko god je taj pojav običnom čovjeku neshvatljiv, toliko je karakterističan po bivstvo genijalnih priroda. Ne našav savršenstva u zbilji, oni si od zlatnih niti svoje mašte snuju fikcije, sjajne utvare koje im služe utjehom. Umišljeni svijet, u kom one utvare caruju, njihov je buen retiro, u koji se povlače, kadgod ih nemila zbilja svojim mrazom pospe. I zato usvajam sasvim mnijenje komentatora Prešernova Stritarja, koji tumači, da se u Prešernovoj kao i u Petrarkinoj ljubezni personificira težnja genijalna čovjeka za apstraktnim savršenstvom. I to je istina. Običnu buržuasku ljubav, koja svršava sa obilnim mirazom i s pô tuceta djece, naravno da ne smijemo tražiti u Prešernovim čuvstvima spram Julije Primicove.

Treća karakteristična crta u Prešerna jest njegov duboki patriotizam. Pjesnik je osjećao predobro, kako je svakom žilicom svoga bića vezan na rojenu grudu slovenačku, kako je svakim atomom na njoj i od nje postao. Nigdje ne probija to čuvstvo za ono doba tako žarko, a ujedno tako tugaljivo, ko u pjesmi posvećenoj njegovom drugaru i sutrudniku Andriji Smoletu.

*V zémli slovenski, v predragi dežéli
Ki si jo ljubil presrčno ves čas,
V kateri očetje so naši sloveli,
Ktera zdaj ima grob komaj za nas.*

Pjesnik osjeća svu tugu svoga vremena, gdje je Slovenstvo i u duhu i faktično bilo potpuno u ropstvu Nijemstva, i u svom otporu protiv te sile poziva duh moćnoga kneza podunavskih Slavena Sama i pjeva

*Viharjev jeznih mrzle domačije
Bilé pokrajine naše so, kar, Sámo!
Tvoj duh je zginil, kar nad tvójo jamo
Pozabljeno od vnukov, veter brije.*

Žarki patriotizam pjesnikov stvara još jedno čudo. Poput sunca, što probija oblake, tako probija ovaj put vedra nada tešku pjesnikovu beznadnost, i poput proroka govori on ljubljenom svom narodu:

*Vremena bodo Kranjcem se zjasnile,
Jim milši zvezde kakor zdaj sijale,
Jim pesmi bolj sloveče se glasile.*

Dobivši ovako u najkraćim crtama pregled o Prešernovoj misaonoj osobi, počićemo da ogledamo njegovu lih literarnu osobnost. Istaknuli smo u kaka se teška vremena razvijao Prešeren. Sav onaj aparat, svu onu misaonu tradiciju, koja treba pjesniku za razvitak, svega toga nije imao, sve je morao sam da stvara. Nije našao nijedne utrte staze, a malo čistina na svome putu: cijeli mu je život bio put kroz guštaru i kroz trnje, kroz koje si sam mučno, sjekirom u ruci morao probijati put do vrhunaca, koji se kupaju u plavetnilu čistih visina poezije.

Zato se Prešeren i nije prorvao do zaokruženosti harmonične osobe, s prevelikim se i preteškim zaprekama imao boriti. To se od njega i ne može zahtijevati. Samo onaj koji se naučio shvatiti tajne literarnih razvitaka, moći će pojmiti — koliko je trebao veliki, zbilja veliki genij, da stvori ono, što je stvorio France Prešeren. Jer

on je zbilja bio stvaralac, koji je od ništa stvarao nešto. A taj posao može jedino da obavi božanska iskra genija.

Kao pjesnik odaje Prešeren biljeg liričara, liričara najčišće vrste. U njega prevladuje golo subjektivno čuvstvo: najljepše njegove pjesme jesu njegov goli, na okolinu transponirani čuvstveni »ja«. Za Prešernovu liriku značajna su dva momenta:

1. Izvanredna dubina njegovih čuvstava.

Kod svakog stiha čovjek osjeća elementarnu snagu tih čuvstvenih poriva. Po snazi, kojom se oni prenose na čitaoca, smiješ zaključivati o snazi samih osjećaja.

2. Čistina lirike. Sigurno će u svjetskoj historiji biti malo tako čistih lirskih naravi, kao što je bio Prešeren. Svih drugih poetičkih ingrediencija ima samo toliko, koliko je nužno za transkripciju čuvstva i ništa više. U onim pjesmama, u kojima se ogleda prava veličina Prešernova, nema refleksije više nego što je najnužnije, nema filosofije, nema epskih momenata, čista je to i najljepša lirika.

Upravo zato je Prešeren tolik majstor u sonetu, lirskoj formi par excellence. Zato nadalje njegovi epski pokušaji, ko na primjer »Krst pri Savici« neosporno ne stoje na visini njegovih lirskih pjesama.

Mislim na jedan vrlo interesantan pojav da moram još svratiti pozornost cijenjenih čitalaca. To je potpuni manjak filozofske refleksije u Prešerna.

Pjesnik ne kuša ni na kojem mjestu teoretički odrediti svoj odnošaj naprama pojavama vanjskoga svijeta, kao što to vidimo u svih najglavnijih predstavnika slavenskoga pjesništva — Kollara, Mickiewicza, Preradovića. Životno iskustvo ne objektivira se u Prešerna u stanovita pravila, koja bi ga rukovodila u životu. Svaki se duševni proces preljeva odmah u čuvstvo i odavle u pjesmu, te ostaje bez vrijednosti po daljnji razvitak praktičkoga čovjeka.

Prešeren nikako nije mogao da iskristalizira praktički cilj života: prejako razvijen čuvstvena strana njegova bića onemogućila je taj čisto spekulativni proces. Zato se pjesnik i osjeća izgubljenim u životu, nemoćnim spram prejakih svojih čuvstava, bez samopouzdanja, ko lagja bez krmila:

*Mi ne bila bi vera v sebe vzeta,
Ne bil viharjev notarnjih b' igrača.*

I tako luta pjesnik — usprkos svoje plemenite duše, svoje vruće ljubavi k domovini i ljubavi besciljno po svijetu, ko otrgnut list o jesenskom vjetru, osjeća svoj život teretom bez vrijednosti, te zaziva smrt:

*Nosil bom življenja pezo,
Dókler zmaga sreče jezo
Zadnja ljub'ca bela smrt.*

ili kasnije:

Prijazna smrt, predolgo se ne múdi!

I smrt poslušala je prerano vruću želju pjesnikovu, za najbolje snage zaklopila mu je hladnim prstima oči. — Dr. France Prešeren, advokat u Kranju i najveći pjesnik svoga naroda umro je 9. februara 1849.

No veličini takvoga čovjeka, košto je Prešeren ne može nauditi smrt. Nama stoji danas, kad slavimo stogodišnjicu njegovog narogjenja, čarna i patnička njegova pojava jasnije pred očima nego ikada. — I danas, kad svako dijete, doklegod ozvagnja naša riječ recitira krasne i grandijozne stihove:

*Luna sije,
Kladvo bije
Trudne, pózne ure žé —*

danas je on nama veći i bliži, nego što je bio svojim savremenicima. No on će još-te rasti. Možda i mi još ne shvaćamo dosta duboko svu njegovu osobnost. Na svaki je način Prešeren čovjek, čije značenje s vremenom raste, a ne pada.

(*Nada*, Sarajevo, 7/1901., br. 1, 3-4.)